

Wat de vroege
kerk geloofde
voordat
het Nieuwe
Testament
bestond

Onderwijs van de Twaalf Apostelen aan de Volken

De Didache

Uit het Grieks vertaald en van voetnoten en
gespreksvragen voorzien door

Dr Jos M Strengholt

δαχ^η των δύο δ^οκ^α αποσ^ολων
κη^κυ^δια^α τ^ης δύο δ^οκ^α αποσ^ολων το^ις ε^θνη
μια τ^η ζω^η και μη τον θ^ανατο^ν διαφο^ρα
δ^οο^δο^ν η^κε^ν ο^υνο^ν ο^δη^τ ζω^η αυ^τη^ς.

Onderwijs van de Twaalf Apostelen aan de Volken

De Didache

Uit het Grieks vertaald en van voetnoten
en gespreksvragen voorzien

Dr Jos M Strengholt

Jos M. Strengholt is Anglicaans priester in Nederland, na een lange carrière in media en in de kerk in Egypte. Hij gaf daar onder meer les aan de Alexandria School of Theology in Patristiek, en hij leidde een opleiding die was gericht op studies over de vroege kerk. In 2008 promoveerde hij als missioloog aan de Universiteit van Utrecht.

Strengholts interesse in de vroege kerk hangt samen met zijn interesse in geschiedenis in het algemeen. Hij is doctorandus in geschiedenis van de islam en het Midden-Oosten. (Universiteit van Utrecht) Maar die interesse komt ook voort uit zijn belangstelling voor het welzijn van de kerk van vandaag de dag - een kerk die wortelt in de Oudheid die zichzelf schaadt als zij die wortels vergeet.

Eerste versie mei 2017
Tweede druk juli 2017
Derde herziene druk september 2017
Heliopolis (Egypte) en Utrecht (Nederland)
jos@strengholt.info
© bij de auteur

Inhoud

Voorwoord.....	6
Geschiedenis van de Didache.....	8
Discussie over de Didache.....	9
Samengesteld document.....	9
Beknopte inhoud.....	10
Wanneer en waar de Didache is geschreven.....	11
De Didache en de Bijbel.....	12
Theologie van de Didache.....	13
Indeling Didache.....	15
Het Onderwijs (Didache) van de Twaalf Apostelen aan de Volken (Vertaling, voetnoten en gespreksvragen)....	16
Voor wie meer over de Didache wil lezen.....	38

Voorwoord

U hebt een vertaling in handen van wat waarschijnlijk het eerste christelijke boekje is dat meteen na het Nieuwe Testament is geschreven. Het is zelfs goed mogelijk dat delen ervan zijn geschreven toen de brieven van Paulus nog niet eens bestonden. Het is oeroud dus.

Wat ik persoonlijk zo mooi vind aan het lezen van de Didache (dat Griekse woord betekent *onderwijs*; de complete titel is *Het Onderwijs van de Twaalf Apostelen aan de Volken*) is dat je inzicht krijgt in het leven van de allereerste gemeente van Christus. Je staat als het ware oog in oog met de gelovigen uit de eerste eeuw.

Paulus schrijft in zijn brief aan de Efeziërs (3:17-19) dat hij bidt dat “Christus door het geloof in uw harten woning make. Geworteld en gegrond in de liefde, zult gij dan *samen met alle heiligen*, in staat zijn te vatten, hoe groot de breedte en lengte en hoogte en diepte is, en te kennen de liefde van Christus, die de kennis te boven gaat, opdat gij vervuld wordt tot alle volheid Gods.”

Let op die woorden “samen met alle heiligen”, dit is belangrijk. De liefde van Christus leren we pas echt kennen in de gemeenschap van de hele kerk. Goed luisteren naar de vroege kerk heeft dus een direct voordeel voor ons: we leren er de liefde van Christus beter door kennen.

Luisteren naar de vroege kerk kan ons ook helpen om ons Nieuwe Testament beter te begrijpen. Hoe geloofden en leefden de eerste christenen? Hoe probeerden zij hun Heer te volgen? Wat de Didache extra bijzonder maakt, is dat het door veel christenen van de vroege kerk tot de Heilige Schrift werd gerekend. Zo belangrijk was dit boekje dus voor de volgelingen van Christus in de eerste eeuwen.

De kerk besloot in de vierde eeuw voorgoed dat de Didache toch niet tot de Heilige Schrift gerekend moet worden. Dat wil niet zeggen dat we er niet veel van kunnen leren; vandaar dat ik in dit

boekje gespreksvragen aandraag bij de Didache, zodat we meer leren over onze broeders en zusters van heel lang geleden, en om te zien in hoeverre we zelf ons geestelijk leven kunnen verrijken met dit boekje uit de vroege kerk.

Aan de slag dus! Ik hoop dat u evenveel plezier beleeft aan de Didache als ik en als de duizenden anderen die de Didache op zich hebben laten inwerken.

Jos Strengolt
Heliopolis, mei 2017

Geschiedenis van de Didache

In de vroege kerk werd de Didache als belangrijk christelijk boekje beschouwd. Het was zelfs zo belangrijk dat kerkvaders als Origenes (185-254) en Athanasius (293-373) zeggen dat het *niet* tot de Bijbel moet worden gerekend. Blijkbaar waren er gelovigen die dit *wel* deden en dat waren er zoveel dat belangrijke kerkvaders zich tegen die gedachte moesten uitspreken. Athanasius zegt dat de Didache in Alexandrië werd gelezen in de kerken, maar niet als Heilige Schrift. Eusebius schreef in het begin van de vierde eeuw zijn Kerkgeschiedenis. Daarin zegt hij dat de Didache, samen met een paar andere boekjes, niet tot de canon van het Nieuwe Testament behoort, maar hij zegt erbij dat "sommigen het verwerpen terwijl anderen het in [het Nieuwe Testament] plaatsen."

Toen de kerk gezamenlijk vastlegde welke geschriften het als Heilige Schrift beschouwde, en het Nieuwe Testament zoals we dat nu kennen dus zijn vaste vorm kreeg, viel de Didache net buiten de boot. Misschien is dat ook waarom de Didache daarna niet zorgvuldig werd bewaard. Tot in de 19de eeuw dachten de geleerden dat de Didache voorgoed was verdwenen.

In 1873 onderzocht de Grieks-Orthodoxe priester Philotheos Bryennios (1833-1918?) een oude bibliotheek in Constantinopel. Dit was de bibliotheek van het Jeruzalem Klooster van het Heilige Graf. Hij vond daar een Griekse codex van 120 bladzijden; dat bleek een collectie van oude christelijke boeken te zijn. Het manuscript dat hij bestudeerde was gedateerd 1056 na Chr. In dat jaar kopiëerde de monnik Leo - hij noemde zichzelf schrijver en zondaar - deze groep oude christelijke geschriften. Tot Bryennios' grote verrassing zat de verloren gewaande Didache tussen de boekjes die Leo had overgeschreven, en tien jaar later publiceerde hij dit.

Discussies over de Didache

De vondst van de Didache leidde tot grote opwinding onder theologen en kerkhistorici. Binnen een paar maanden na de publicatie van de Griekse tekst werd het vertaald en gepubliceerd in het Duits, Frans en Engels. Met de Didache nu in de hand, begrepen de geleerden meteen dat dit boekje eigenlijk nooit echt helemaal verloren was gegaan; het bleek als basis te zijn gebruikt voor een geschrift dat we uit de vierde eeuw kennen, de Apostolische Constituties. Ook een Ethiopische kerkorde uit de vierde eeuw bleek volop van de Didache gebruik te hebben gemaakt. De vondst van Bryennios heeft ons echter de oudste en meest complete versie in handen gegeven.

De Didache zoals we die nu hebben, zorgde voor veel discussie. Voor veel Rooms-Katholieke geleerden klinkt de Didache niet Rooms genoeg; Protestanten zien er teveel werkheiligheid in. Sommigen zien de Didache daarom niet graag als een weerslag van het vroegste christendom. Op basis van hun vooronderstellingen concluderen ze daarom soms dat de Didache het werk van een onbeduidende sekte was, of dat het pas laat is geschreven. Maar bij het lezen van de Didache moeten we onze vooroordelen eerst maar even aan de kant zetten, om de tekst zoals we die hebben op ons te laten inwerken.

Samengesteld document

Er zijn geleerden die menen dat de Didache een samengesteld document is; het zou volgens hen geleidelijk, tussen het jaar 50 en 150 na Chr. zijn ontstaan. Een deel zou heel oud zijn, en andere delen iets jonger. Andere geleerden zijn er zeker van dat het hele document in één keer tot stand kwam, en sommigen denken dat dit ergens tussen 50-70 na Chr. gebeurde. Als de geleerden elkaar tegenspreken is het wijs om de zaak maar in het midden te laten, hoewel de argumenten van degenen die menen dat het een samengesteld document is me niet erg aanspreken.

Bijna alle geleerden zijn het erover eens dat de Didache elementen bevat die zeer oud zijn, aangezien we er een soort christendom in zien dat al vroeg verdwenen is, bijvoorbeeld met rondtrekkende apostelen en profeten. Maar theologen die menen dat de kerk zijn leer over de Drie-eenheid pas vrij laat ontwikkelde, denken dat de trinitarische gedeeltes later aan de Didache moeten zijn toegevoegd. Ik vind dit geen sterk argument aangezien ook het Nieuwe Testament doordrenkt is van het concept dat de ene God tegelijk Vader, Zoon en Geest is. Dit was het geloof van de Apostolische Kerk.

Beknopte inhoud

In de hoofdstukken 1-5 houdt de Didache ons twee wegen voor: die van het leven en die van de dood. In detail beschrijven deze hoofdstukken hoe christenen horen te leven. Hoofdstuk 6 geeft enkele regels voor welk voedsel christenen wel en niet mogen eten. In geen geval mogen ze vlees eten dat aan afgoden is geofferd.

Hoofdstuk 7 gaat over de vraag hoe je nieuwe gelovigen moet openen. Moet het in een rivier? Mag het ook door besprenkeling? In elk geval moet het gebeuren in de naam van de Vader en de Zoon en de Geest. Hoofdstuk 8 leert ons over vasten en bidden. De vroege gelovigen kregen het advies om het OnzeVader driemaal daags te bidden. Hoofdstuk 9-10 gaat over het vieren van de Eucharistie. Welke woorden moeten daarbij worden gebruikt? Je kon niet zomaar zeggen wat je maar wilde. De juiste woorden waren van belang bij het vieren van de Eucharistie.

Hoofdstuk 11-13 handelt over hoe om te gaan met rondtrekkende leraars, apostelen en profeten. Hoe weet je of iemand een ware profeet is? In elk geval is iemand een bedrieger als hij te lang blijft en om geld vraagt. Hoofdstuk 14 geeft nog enkele regels voor de liturgie van de Eucharistie. Je kunt niet deelnemen aan de viering als je in onvrede leeft met een medegelovige. Hoofdstuk 15 gaat over het aanstellen van opzieners en dienaren, en bevat wat pastorale adviezen. Er worden criteria gegeven voor goede leiders.

Hoofdstuk 16, tenslotte, bespreekt het oordeel dat over de wereld gaat komen. De wetteloosheid zal toenemen en de mensheid zal worden beproefd. Het slot van hoofdstuk 16 komt wat houderig over, alsof een deel van de tekst is weggevallen.

Waarschijnlijk was de Didache oorspronkelijk een soort handboek voor leiders (de opzieners) in de christelijke gemeente. Het geeft eerst een overzicht van wat ze de nieuwe gelovigen moeten voorhouden over de gewenste levensstijl voordat die nieuwe gelovigen worden gedoopt. Daarna leren de leiders hoe ze met hun gemeente moeten vasten en bidden. De leiders krijgen daarna advies over hoe ze de viering van de Eucharistie moeten leiden, en hoe ze moeten omgaan met die lastige kwestie van rondtrekkende predikers en profeten.

Als de Didache inderdaad zo'n handboek voor de leiders was, is het wellicht beter om de term Didache niet als onderwijs te vertalen, omdat je dan al snel denkt aan leerstellingen. De Didache was een praktische handleiding, en daarom geven sommigen er de voorkeur aan het woord Didache te vertalen als *training*. Het boekje wil ons bovenal leren hoe je als christen moet leven en hoe je je binnen de gemeente van Christus gedraagt.

Wanneer en waar de Didache is geschreven

Egypte en Syrië worden genoemd als mogelijke plaatsen waar de Didache zou zijn ontstaan. Maar de eerlijkheid gebiedt ons te zeggen: we weten het gewoon niet. Datzelfde geldt, maar in mindere mate, voor de datering van de Didache. Veel wijst erop dat het geschrift heel vroeg tot stand kwam, vanwege de aandacht die het schenkt de structuur van het leiderschap van de kerk en de aanwezigheid van rondtrekkende predikers. Bovendien, de Eucharistie wordt nog gevierd als onderdeel van een gewone maaltijd. De doop wordt nog op publieke plaatsen, zoals in rivieren, uitgevoerd.

Ik kwam in mijn onderzoek een charismatische rabbijn, Barry Albin, tegen, die met zekerheid wist te zeggen dat “de tweede

bisschop van Jeruzalem, Simon, de halfbroer en neef van Jezus de Messias” het boekje schreef. “Jakobus bestuurde de kerk in Rome tot 62 na Chr., dus moet de Didache tussen 63 na Chr. en de dood van Simon in het begin van de tweede eeuw zijn geschreven.” Helaas, de rabbi had geen andere bron voor deze informatie dan dat “De Stem” hem dit had ingefluisterd. We zullen dit dus maar niet serieus nemen, en accepteren dat we de plaats waar en de tijd wanneer de Didache ontstond niet met zekerheid kunnen vaststellen.

Dat de titel van de Didache volledig *Het Onderwijs van de twaalf Apostelen aan de Volken* luidt, hoeft niet te betekenen dat de apostelen persoonlijk bij het totstandkomen van de Didache betrokken waren. Velen in de vroege kerk geloofden in ieder geval dat de Didache *overeenkwam* met het onderwijs van de apostelen. Dat geeft ons genoeg reden om er ook vandaag aandachtig naar te luisteren.

De Didache en de Bijbel

De relatie van de Didache tot de Bijbel is moeilijk vast te stellen. We mogen er van uit gaan dat de schrijver de Joodse Heilige Schriften kende, want hij lijkt enkele malen uit die Schriften te citeren. Aangezien het bij al die citaten om teksten gaat die de schrijver ook uit de Joodse liturgie kan hebben gekend, weten we niet in hoeverre hij gebruik maakte van boekrollen van het Oude Testament. Misschien is dat ook niet van belang, aangezien indertijd het uit het hoofd kennen van de teksten gebruikelijker was dan tegenwoordig.

Citeerde de Didache uit de geschriften van het Nieuwe Testament? Ook dit is een lastige kwestie. Heel vaak lijkt het of de Didache gebruik maakte van het Evangelie van Mattheus en dat van Lukas, maar gaat het daarbij wel om citaten? Het is niet ondenkbaar dat de Didache citeerde uit de mondelinge of de geschreven traditie waaruit Mattheus en Lukas zelf ook hebben geput. Of heeft Mattheus misschien gebruikt gemaakt van de Didache? Dit veronderstelt natuurlijk dat de Didache een oeroud geschrift is.

Opvallend is verder, dat niets er op wijst dat de schrijver van de Didache contact had met of iets gelezen had van Paulus, Petrus, of Johannes. Sommigen concluderen daaruit dat de heel vroege kerken nogal geïsoleerd waren - ze spreken dan van 'het milieu van Mattheus' of 'het milieu van Paulus', of van weer een ander. Echter, alles wijst er juist op dat de vroege kerken veel onderling contact hadden. In het Romeinse Rijk was dat echt niet ingewikkeld, met een uitstekend wegennetwerk en met goede manieren om brieven te kopiëren en te verspreiden. Derhalve lijkt het me beter dit 'gebrek' aan directe citaten eerder te zien als aanwijzing dat de Didache echt heel vroeg is geschreven, misschien nog voordat Paulus zijn eerste brieven schreef.

Theologie van de Didache

In de Didache komt een aantal belangrijke geloofsovertuigingen aan bod. De persoonlijke levensstijl die van de gelovigen wordt verwacht, is die van de radicale Bergrede, Mattheus 5-7. Opvallend is dat specifiek wordt geageerd tegen abortus en kindermisbruik. Ook mogen de gelovigen zich niet inlaten met magie en het gebruik van toverdrankjes. Zulke zaken waren in het Romeinse Rijk gemeengoed. Zorg voor de armen wordt als belangrijke deugd onderstreept.

De prediker in de christelijke gemeenschap werd gezien als een vertegenwoordiger van de Heer en verdiende dus eer. De gelovigen moesten dagelijks bijeen komen voor gebed en alles doen wat goed was voor hun eenheid. Dit behelsde onder meer onderlinge armenzorg. Bidden in de gemeente (Gr: *ekklesia*) mocht pas als mensen hun zonden hadden beleden. Het was van belang het OnzeVader driemaal daags te bidden.

De Didache geeft vrij nauwkeurige opdrachten voor dopen, vasten, en de Eucharistie. Al heel vroeg kende de gemeente van de Didache blijkbaar gezaghebbende leiders en een tamelijk vastliggende liturgie. De doop moest bij voorkeur plaatsvinden door onderdompeling in stromend water, maar desnoods was, bij gebrek aan water, besprenkeling ook goed. De doop moest

plaatsvinden in de naam van de Vader en van de Zoon en van de Geest. Deze heel vroege gemeente was dus Trinitarisch.

De Didache bepaalde dat de gelovigen niet moesten vasten op de dagen dat de Joden dat ook deden, maar volgelingen van Jezus moesten het doen op woensdag en vrijdag. De volgelingen van Jezus moesten zich dus duidelijk onderscheiden van die Joden die Hem niet volgden.

Voor het vieren van de Eucharistie schrijft de Didache nauwkeurig de gebeden voor die bij brood en wijn moesten worden gebruikt. Opvallend daarbij is dat voor de eenheid van de gemeente moest worden gebeden. Dit was een belangrijk thema. Hierbij wordt de Joodse verwachting van een terugkeer naar het Heilige Land omgebogen tot een verwachting dat alle gelovigen in Christus zich bij de ene gemeente zullen aansluiten - een gemeente waarvan de grens tot in de eeuwigheid rijkt. De Eucharistie wordt een offer genoemd, die als vervulling wordt gezien van de offers aan God die volgens Maleachi 1:11 eenmaal onder de heidenvolken zullen worden gebracht.

De gemeente kwam op de zondag bijeen voor de viering van de Eucharistie. Vóór die viering moest schuldbelijdenis plaatsvinden. De gemeente had opzieners en diakenen om leiding te geven. De gemeente moest iedereen die in de naam van de Heer langs kwam, welkom heten. Gastvrijheid was van groot belang, maar als iemand die zich profeet of apostel noemde die gastvrijheid misbruikte, dan moest de gemeente hem niet als ware dienaar van Christus erkennen en hem niet onderhouden.

De urgentie van al deze dingen was groot, want het was het einde der tijden. In de gemeente zal de liefde verkillen en er zal een antichrist opstaan. Maar dan zal de Heer komen om de wereld te oordelen.

INDELING DIDACHE

1. Twee wegen 1.1-2.7
2. Bewaar je gedachten 3.1-10
3. Gedrag in gezin en gemeente 4.1-14
4. Weg van de dood 5.1-2
5. Wat je eet 6.1-3
6. Hoe te dopen 7.1-5
7. Hoe te vasten en te bidden 8.1-3
8. Eucharistie 9.1-10.7
9. Rondtrekkende leraars, apostelen en profeten 11.1-13.7
10. Liturgie 14.1-3
11. Leiders in de kerk 15.1-2
12. Pastoraal advies 15.3-4
13. Urgentie van dit alles: leven in de eindtijd 16.1-8

HET ONDERWIJS (DIDACHE) VAN DE TWAALF APOSTELEN

Onderwijs van de Heer door de twaalf apostelen aan de volken

Hoofdstuk 1:

ER ZIJN TWEE WEGEN

1. Er zijn twee wegen, één van het leven en één van de dood.¹ Het onderscheid is groot tussen de twee wegen.

Er zijn twee wegen; dat klinkt radicaal. Is er geen middenweg?

EERSTE GEBOD VAN WEG VAN HET LEVEN

2. De weg van het leven is dit: Ten eerste, heb God, die u gemaakt heeft, lief. Ten tweede, [heb] uw naaste [lief] als uzelf. [Dat laatste wil zeggen:] Alles wat u niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook de ander niet aan.²

Vind je deze 'wet van de liefde' de beste manier om de christelijke levensstijl te omschrijven?

3. Van deze [voorgaande] woorden is het onderwijs dit: zegent wie u vervloeken en bidt voor uw vijanden, en vast voor wie u vervolgen. Want wat voor verdienste is er wanneer u liefhebt wie u liefhebben? [Is het] niet [zo dat] ook de volken datzelfde doen? U echter, hebt lief wie u haten, en u zult [zo doende] geen vijand hebben.³

Is jouw liefde groter dan hoe ongelovigen liefhebben?

4. Verwerp de vleselijke en lichamelijke begeerten. Indien iemand u een klap op de rechterwang geeft, keer hem ook de

Is jouw levensstijl gekenmerkt door staan op je rechten?

1. "De weg van het leven, de weg van de dood." Dit kan betekenen, de weg die uit het leven (of de dood) voortkomt, of de weg die bij het leven (of de dood) hoort, of de weg die tot het (eeuwige) leven (of de dood) leidt. Om deze drie mogelijkheden open te houden, vertalen we letterlijk: de weg van het leven. In joodse literatuur, zoals Psalm 1, wordt het leven van de godvruchtige vaak voorgesteld als een keus tussen leven en dood, of licht en duister. Jer 21:8; Mat 7:13-14; Barnabas 19:1-20:2.

2. Zie Deu 6:5; Lev 19:18; Mat 22:37-39, 7:12.

3. Zie Luk 6:27-35; Mat 5:44-47. "Wat voor verdienste is er", doelt op de eeuwige beloning. Deze verdienste is een Godsgeven - het woord voor verdienste is Gr: *charisma*, wat geschenk of gave betekent. Dit vers, Didache 1:3, is gericht aan de tweede persoon meervoud.

andere [wang] toe, en u zult volmaakt zijn. Indien iemand u dwingt één mijl te gaan, ga er twee met hem. Indien iemand uw bovenkleed neemt, geef hem ook uw onderkleed. Als iemand iets van u afpakt wat u toebehoort, vraag het niet terug, want u kunt dat niet doen.⁴

Waarom is geven beter dan ontvangen? Heeft dit ons, tamelijk welgestelde christenen in Nederland, iets te zeggen? Is er iets dat we zouden kunnen doen om deze levensregel in de praktijk te brengen?

5. Geef aan allen die [iets] van u vragen, en vraag [dat] niet terug, want de Vader wil aan allen geven van zijn eigen gaven. Gezegend is wie geeft in overeenstemming met [dit] gebod, want hij is onschuldig. Wee degene die ontvangt. Wanneer iemand die het [echt] nodig heeft iets ontvangt, die is [dan] onschuldig, maar wie ontvangt zonder [echte] behoefte, zal rekenschap [moeten] geven waarom en waartoe [hij die gift accepteerde]. In de gevangenis zal hij worden ondervraagd over wat hij heeft gedaan en hij zal daaruit niet worden vrijgelaten totdat de laatste cent is betaald.⁵

Kijk eens naar je bankrekening en in je portemonnee; denk goed na en vraag je af, 'aan wie kan ik iets geven?'

6. Hierover is verder ook dit gezegd: 'Laat uw gift zweten in uw handen totdat u weet aan wie het te geven.'⁶

4. "Verwerp de vleselijke en lichamelijke begeerten." Gezien de context lijkt dit niet over seksuele kwesties te gaan, maar eerder om wraakzucht en hebzucht. Zie Mat 5:39-41, 48; Luk 6:29-30. "Want u kunt dat niet doen", dat is, dat *behoort* u niet te doen. Overigens, vanaf Didache 1:4 tot en met 4:10 wordt de lezer in het enkelvoud aangesproken, net als in 1:2.

5. "Want aan allen wil de Vader geven van zijn eigen gaven." Dit kan betekenen dat God via de christen aan de armen wil geven, of dat christenen aan armen moeten geven omdat dit overeenkomt met het karakter van God die aan allen geeft. "In de gevangenis", vergelijk met Mat 5:26. "De laatste cent", lett: *quadrans*, de kleinste bronzen munt.

6. "Laat uw gift...geven." Was dit een gezegde? We kennen de herkomst niet. Het betekent m.i. dat je je geld net zo lang moet vasthouden tot je zeker weet dat je het aan de juiste persoon geeft, of, dat je het in je hand moet houden en dat je het niet mag uitgeven voor je eigen genoegens, omdat je het aan iemand moet weggeven. "Laat het zweten" is in Gr: *hidrootatoo*. Is dat een overschrijffout? Misschien was het oorspronkelijk Gr: *hidrootatoo*. Dat betekent 'vastmaken, vasthouden'.

Hoofdstuk 2:

TWEEDE GEBOD VAN HET ONDERWIJS

1. Het tweede gebod van het onderwijs [is]:⁷
 2. Moord niet; pleeg geen overspel; schend geen jongens;⁸ pleeg geen ontucht; steel niet; doe niet aan magie; bereid geen toverdranken;⁹ dood geen kind in [een daad van] corruptie noch een pasgeborene;¹⁰ begeer niet wat uw buurman toebehoort.
 3. Pleeg geen meened; leg geen vals getuigenis af; spreek geen kwaad; wees niet haatdragend.
 4. Hink niet op twee gedachten en spreek niet met een dubbele tong want een dubbele tong is een dodelijke val.¹¹
 5. Uw spreken moet niet onwaar en leeg zijn, maar handel ernaar.¹²
 6. Wees niet begerig of hebzuchtig, of huichelachtig, of kwaadwillig, of arrogant. Smeed geen slecht plan tegen uw buurman.
- Waarom denk je dat christenen dit soort waarschuwingen moesten krijgen?
- Het schijnt dat christenen vroeger moeite hadden met hun spreken. Hoe is dat nu?
- Hoe zit het met je hart? Is het mogelijk om een slechte mentaliteit te hebben maar toch een goed mens te lijken?

7. Het "tweede gebod" kan duiden op de tweede van de stenen tafels van Mozes. De geboden zes tot tien die Mozes geeft (Exodus 20:13-17) worden op volgorde geciteerd. Deze geboden worden genoemd en geïnterpreteerd in de context van de moraal van het Romeinse Rijk. In joodse, christelijke en Griekse geschriften komen veel lijsten met deugden en ondeugden voor zoals de Didache hier gaat geven.

8. In het Romeinse Rijk een geaccepteerde gewoonte onder welgestelde mannen.

9. "Bereid geen toverdranken" komt van het Griekse woord gerelateerd aan ons 'farmacie' - de plaats waar medicijnen en drankjes worden gemaakt. In het Romeinse Rijk waren medicijnen onderdeel van de religieuze en magische cultuur.

10. "Dood geen kind in corruptie noch een pasgeboren [kind]" is het verbod op het aborteren van babies of het laten sterven van pasgeborenen. Dit gebeurde veel in het Romeinse Rijk. "In corruptie" duidt op het corrupte karakter van de aborteur.

11. Zie Jak 1:8, 3:5-10.

12. Onwaar en leeg spreken is blijkbaar spreken dat niet in de praktijk wordt gebracht. Als spreken niet overeenkomt met daden krijgt het iets hols en onwaar. Mat 5:37; 23:2.

Zijn er mensen die je haat? Hoe ga je dit aanpakken?

7. Haat geen enkel mens, maar vermaan sommigen, bid voor sommigen, en heb sommigen meer lief dan uw [eigen] zielen.

Hoofdstuk 3:

GEDRAG BEGINT MET EEN GEDACHTE

"Ontvluchten" is actief gedrag. Hoe doe je zo iets?

Hoe kan je voorkomen dat negatieve gedachten je beheersen?

Astrologie, het ouija bord, magische spreuken, het zijn toch allemaal maar spelletjes? Hoe kan het dan tot afgoderij leiden?

Hoe leidt mopperen tot afgoderij?

1. Mijn kind, ontvlucht alle kwaad en alles wat daarop lijkt.

2. Wees niet toornig want toorn leidt tot moord. Wees niet jaloers of een ruziemaker of een heethoofd, want uit dat alles komt moord voort.¹³

3. Mijn kind, wees niet begerig, want begeerte leidt tot ontucht. Wees geen vuilspreker en geef uw ogen niet de kost, want dat alles leidt tot overspel.

4. Mijn kind, wees niet iemand die waarde hecht aan voortekenen¹⁴ want dat leidt tot afgoderij. Doe niet aan toverij; wees geen astroloog; doe niet aan magie, en wil dit niet [eens] zien, want al die zaken leiden tot afgoderij.

5. Mijn kind, wees geen leugenaar, want liegen leidt tot diefstal. Wees niet geldzuchtig en ijdel want uit dit alles komen diefstallen voort.

6. Mijn kind, wees geen mopperaar want dat leidt tot godslastering. Wees niet aanmatigend of kwaadaardig, want uit dit alles komen godslasteringen voort.

13. In het Grieks zijn "jaloers, ruziemaker en heethoofd" parallel aan "toorn". Ze vormen dus een uitleg van wat toorn is.

14. In het Romeinse Rijk werd grote waarde gehecht aan het 'lezen' van het gedrag - of de ingewanden - van dieren.

7. Integendeel, wees nederig, want de nederigen zullen de aarde beërven.¹⁵

Helpen bescheidenheid en de andere christelijke deugden je echt verder?

8. Wees geduldig en barmhartig en onschuldig en rustig en goed en beef altijd voor de woorden die u hebt gehoord.¹⁶

9. Verhef uzelf niet en sta uw ziel niet toe overmoedig te worden. Laat uw zielen niet verbonden zijn met hooghartigen maar verbind uzelf met rechtvaardigen en nederigen.

Hoe kan je je ziel verbinden met de rechtvaardigen en nederigen?

10. De dingen die u overkomen, ontvang die als goed, wetend dat buiten God om niets gebeurt.

Aanvaard jij je omstandigheden als goed?

Hoofdstuk 4:

GOED GEDRAG IN GEZIN EN GEMEENTE

1. Mijn kind, denk dag en nacht aan degene die het woord van God tot u spreekt, en eer hem als [ware hij de] Heer.¹⁷ Want waar over de heerschappij wordt gesproken, daar is de Heer.¹⁸

Waarom zou je aan degene die het woord van God spreekt moeten denken? Wat is het gevolg van het spreken over God's woord?

2. Zoek bovendien dagelijks het aangezicht van de heiligen zodat u steun vindt in hun woorden.

Wat voor invloed heb je op je christelijke mede-gelovigen? In wat voor situatie moeten christenen binnen de gemeente een oordeel vellen tussen of over gelovigen?

3. Veroorzaak geen verdeeldheid maar breng vrede tussen wie strijden. Oordeel

15. Zie Mat 5:5; Ps 37:11

16. "En beef ... gehoord." Deze woorden lijken niet in de context te passen waardoor sommigen denken dat ze later aan de tekst zijn toegevoegd.

17. Zie Hebr 13:7; degene die het Woord van God preekt wordt geëerd als ware hij de Heer zelf. De vroegchristelijke gemeente had geen 'platte' organisatiestructuur.

18. De woorden "heerschappij... Heer" worden misschien beter begrepen als we het zouden hebben over "Koningschap... Koning". Als de prediker het heeft over de zaken betreffende de Heer, is de Heer daar zelf.

rechtvaardig; wees onpartijdig als u oordeel velt bij overtredingen.¹⁹

4. Twijfel niet of iets [waar] is of niet.²⁰

5. Wees niet iemand die de handen uitstrekt om te ontvangen maar die ze intrekt als het op geven aankomt.²¹

Hoe heeft wat je met je bezit doet, te maken met je zonden?

6. Als u [geld] hebt [verdiend] met uw handen, betaal [dan] een losprijs voor uw zonden.²²

7. U zult niet aarzelen om te geven en niet mopperen wanneer u geeft, want u weet wie de goede Vergelder van het loon is.²³

Is het waardevol om te streven naar meer gemeenschappelijk bezit met mede-christenen? Waarom wel? Waarom niet?

8. Wijs de behoeftige niet af maar hebt alle dingen gemeenschappelijk met uw broeders en zeg niet dat iets het uwe is. Immers, als jullie gemeenschap hebben in wat blijvend is, des te meer in het vergankelijke.²⁴

19. "Als u oordeel velt" gaat over de rol van leiders in een gemeente om recht te spreken tussen gemeenteleden. Zie bijv. 1 Cor 6:1vv.

20. Moet worden gelezen als slot van de vorige zin, over het oordeel dat wordt geveld in geval van strijdende partijen. Ik meen dat dit een aansporing is om geen oordeel te vellen als er enige twijfel is. Het kan ook een aanvuring zijn aan gemeenteleden om niet te twijfelen aan het rechtvaardige, onpartijdige oordeel van hun leiders.

21. "Als het op geven aankomt", letterlijk: 'om te geven'.

22. Dit idee komt ook voor in Spr 10:12 en 1 Pet 4:8. Gebruik het geld dat je hebt verdiend door ervan weg te geven; dat is als een losprijs van je zonden. De uitspraak moet worden gezien in de context van Didache 4.5 en 4.8. Losprijs, Gr: *lutroosis*, is wat op de markt werd betaald om een slaaf vrij te kopen en wordt in het Nieuwe Testament gebruikt als beeld van de verlossing door Christus van zijn volgelingen. Zie o.a. Luk 1:68, Heb 9:12, Tit 2:14.

23. Omdat God eenmaal met zijn loon zal vergelden hoe zijn kinderen zich hebben gedragen, gaan zijn kinderen op hun beurt goed met geld om, namelijk net als God - die altijd geeft, niet neemt.

24. Zie Han 2:42-47, 4:32-35; Rom 15:27.

9. Weerhoud uw hand niet van uw zoon en van uw dochter, maar onderwijs ze de vreeze des Heren vanaf hun jonge jaren.²⁵

10. Beveel uw [manlijke] slaaf of dienstmeisje, die hopen op dezelfde God als u, niet op een woedende manier,²⁶ opdat ze niet ophouden de God die [Heer] over u beiden is, te vrezen. God immers roept [mensen] niet op basis van [aanzien van] de persoon, maar [gebaseerd op] wie de Geest heeft voorbereid.²⁷

Heb jij macht over andere mensen? Hoe gaat jij met die mensen om?

11. En u, slaven, onderwerpt u aan de heren, als symbool van God, in respect en vrees.²⁸

12. Haat alle huichelarij en alles wat de Heer niet behaagt.

13. Verzaak de geboden van de Heer niet maar bewaar wat u hebt ontvangen zonder [daaraan] toe te voegen of ervan weg te laten.²⁹

25. Bijna letterlijk wat ook in Barnabas 19:5 staat. Verder, zie Spr 29:15; of moeten de woorden “weerhoud uw hand niet” overdrachtelijk worden gezien? Dan zou het iets betekenen als “ontloop uw verantwoordelijkheid niet”. In de 21ste eeuw is dat wellicht de beste aanpak, maar niet noodzakelijk wat de schrijver van de Didache bedoelde. Vergelijk ook Col 3:22-4:1 en Efe 6:4-9 voor hoe Paulus schrijft over de huiselijke plichten van een christen.

26. Letterlijk, “niet als u woedend bent”.

27. Een oproep aan eigenaars van slaven om ze met respect te behandelen; de basis voor dit respect, namelijk dat er bij God geen aanzien des persoons is, ondermijnt het instituut van slavernij.

28. Het respect dat de slaven aan hun heren moeten tonen, ondermijnt het idee van opstand tegen de meesters. “Als symbool van God” betekent dat de meester de vertegenwoordiger van God is, zoals Paulus in Rom 13:1-5 over de regering als God's vertegenwoordiger spreekt. Dit ene vers, 4:11, is gericht aan de tweede persoon meervoud. Didache 4:12-6:3 is gericht aan de tweede persoon enkelvoud.

29. Zie Deu 4:2 en Op 22:18.

Waarom is het goed om je zonden toe te geven? Moet dat altijd in het openbaar?

14. Belijd in de gemeente³⁰ uw zonden, en u zult niet tot uw gebed naderen met een slecht geweten. Tot zover de weg van het leven.³¹

Hoofdstuk 5:

DE WEG VAN DE DOOD

Waarom denk je dat dit gedrag de 'weg van de dood' wordt genoemd?

1. Maar van de dood is dit de weg. Allereerst is het vol kwaad en volledig vervloekt; moord,³² overspel, begeerte, ontucht, diefstal, afgoderij, magie, toverij, roof, valse getuigenissen, huichelarij, dubbelhartigheid, list, trots, slechtheid, koppigheid, hebzucht, vulgair taalgebruik, jaloezie, overmoed, hooghartigheid, gesnoef.³³

Herken je sommige van deze aspecten van de 'weg van de dood' bij jezelf? Hoe komt dat? Wat ga je er aan doen?

2. [Op de weg van de dood vindt u] vervolgers van goede [mensen], haters van waarheid, liefhebbers van de leugen, degenen die het loon van rechtvaardigheid niet kennen, die niet hechten aan het goede en aan een rechtvaardig oordeel, die geen oog houden op het goede maar op het kwade, die ver verwijderd zijn van vriendelijkheid en geduld, liefhebbers

30. Dit is de eerste keer dat in de Didache de gemeente, Gr: *ekklesia* wordt genoemd. Het hangt nogal af van de visie van de vertaler op de vroege kerk hoe dit vertaald moet worden. Ik kies voor 'gemeente' als meer formele term dan gemeenschap of samenkomst, aangezien de *ekklesia* van de Didache duidelijk structuur kende. De Didache, als document dat mensen vertelt hoe de samenkomst van de *ekklesia* liturgisch en organisatorisch te regelen, is daar zelf een duidelijk voorbeeld van.

31. Na de lange opsomming van wat voor gedrag gewenst is, eindigt de Didache pastoraal: Als je een slecht geweten hebt na deze opsomming, belijd dan je schuld aan elkaar en je kunt verder met een goed geweten.

32. In het Grieks wordt van al deze woorden een meervoudsvorm gebruikt - moorden, overspeligheden, begeerten, ontuchten. Dat komt houderig over in het Nederlands, vandaar de vertaling in het enkelvoud. Het meervoud wordt gebruikt om de veelheid van kwaad aan te duiden.

33. Niet toevallig is deze lijst van slechte mentaliteit en gedrag het tegengestelde van wat we al eerder lazen bij de weg van het leven, in Didache 2 en 3.

van wat zonder waarde is; die beloningen najagen, zonder barmhartigheid voor de armen, die zich niet inzetten voor slachtoffers, die niet erkennen wie ze heeft geschapen, kindermoordenaars,³⁴ schenders van de schepping van God;³⁵ die zich afwenden van de hulpbehoevenden, die de verdrukten kwellen, pleitbezorgers zijn van de rijken, oneerlijke rechters voor de armen, totaal zondig. Dat jullie, kinderen, van al deze [mensen] veilig worden bewaard.

Hoofdstuk 6:

MAAK DE JUISTE KEUS

1. Zie erop toe dat niemand u afleidt van deze weg van het onderwijs, want zo iemand onderwijst u los van God.

2. Immers, als u het hele juk³⁶ van God kunt dragen, zult u volmaakt zijn. Maar als u dat niet kunt, doe dan [in elk geval] wat u [maar] kunt.

Wat vind je van deze praktische benadering van "doen wat je kunt"?

VOORSCHRIFTEN OVER VOEDSEL

3. En wat betreft het voedsel, [houdt u aan het juk] voorzover u kunt, maar vermijd in elk geval wat aan de afgoden geofferd is; dat is dienst aan dode goden.³⁷

Draag jij God's juk? Volmaakt ben je vast nog niet maar doe je wat je kunt?

34. Dat wil zeggen, mensen die abortussen plegen en zuigelingen na hun geboorte laten sterven. Zie voetnoot 10.

35. Het gaat hier om mannen die jongens misbruiken, zie voetnoot 8.

36. Een verwijzing naar de woorden van Jezus in Mat 11:29-30 en Mat 5:44-48.

37. Het lijkt dat de lezers al weten wat het juk ten aanzien van voedsel is. Dit kan duiden op de joodse voedselwetgeving of op het besluit van het apostelconvent in Jeruzalem in Han 15:19-29. In ieder geval wisten de lezers al van deze regels; die waren voor sommigen blijkbaar te zwaar, en daarom geeft de Didache een 'minimum', namelijk dat het eten van aan afgoden geofferd voedsel onaanvaardbaar is. Zie ook Paulus in 1 Cor 8:1-13.

Hoofdstuk 7:

OVER DE DOOP

Bespreek wat deze regels voor dopen voor ons te betekenen hebben.

1. Wat betreft de doop, doopt aldus:³⁸ nadat u al deze [voorgaande] dingen hebt doorgenomen [met de dopelingen],³⁹ doopt in de naam van de Vader en van de Zoon en van de Heilige Geest in stromend water.⁴⁰

2. Maar als u geen stromend water hebt, doopt dan in ander water. En als u niet in koud water kunt dopen, [dan maar] in warm.⁴¹

3. Als u die allebei niet hebt, giet dan driemaal water over het hoofd in de naam van de Vader en de Zoon en de Heilige Geest.⁴²

4. En voor de doop, laten degene die doopt en de dopeling vasten, net als een ieder ander die dat kan.⁴³

38. Vanaf dit vers tot aan het eind is de Didache gericht aan de tweede persoon meervoud.

39. Dit suggereert dat de Didache ten dele is geschreven als handboek voor doopvoorbereiding. Neem er nota van dat de doopvoorbereiding gericht was op hoe de christen hoort te leven. We hebben hier naar het lijkt het eerste bewijs van catechese aan dopelingen in de vroege kerk.

40. De doopformule van Mat 28:18-20. "Stromend water", letterlijk: 'levend water'. Dus, in een rivier of bij een bron. Het gebruik van de term levend water is waarschijnlijk een heenwijzing naar het effect van de doop - namelijk dat het leven geeft.

41. Warm water is water dat door de zon is opgewarmd, dat wil zeggen, stilstaand water. Wellicht werd de symbolische waarde van de afwassing van zonden beter beleefd in stromend water?

42. Als er te weinig water voorhanden was, heel gebruikelijk in het waterarme Midden Oosten, dan kon de doop ook worden bediend door besprenkeling. Dat werd niet als de beste vorm beschouwd, maar was evengoed een echte doop. Tertullianus daarover, in *Over de Doop*, 4: "Het maakt niet uit of een man wordt gewassen in een zee of een pool, een stroom of een fontein, een meer of een trog."

43. Vasten, om de gedachten af te keren van het dagelijks leven en ze op God te richten in gebed.

5. U dient de dopeling te instrueren dat hij één of twee dagen van tevoren moet vasten.

Vasten wij ook?
Waarom? Waarom niet?

Hoofdstuk 8:

OVER HET VASTEN

1. Laat uw vasten niet samenvallen met dat van de huichelaars.⁴⁴ Die vasten immers op de tweede en vijfde [dag] na de sabbat; u zult [dus] vasten op de vierde [dag na de sabbat] en op de [dag van de] voorbereiding [op de sabbat].⁴⁵

Waarom denk je dat de vroegste joodse volgelingen van Jezus zich duidelijk wilden onderscheiden van de synagoge?

OVER HET BIDDEN

2. U zult ook niet bidden als de huichelaars,⁴⁶ maar zoals de Heer in zijn evangelie⁴⁷ gebood, bidt aldus:

Waarom moeten wij net als de vroege kerk het OnzeVader bidden?

Onze vader die in de hemelen is,⁴⁸
uw naam worde geheiligd, uw
koninkrijk kome, uw wil geschiede,
gelijk in de hemel, alzo ook op aarde,
geef ons vandaag ons dagelijks brood,

44. "Huichelaars": De Didache zou kunnen doelen op alle joden die niet bij de christelijke gemeente horen, maar dat lijkt me onwaarschijnlijk. Eerder valt te denken aan joodse leiders, die ook door Jezus soms huichelaars werden genoemd. Zie Mat 6:16, 23:13,15.

45. Deze manier van dateren laat zien hoe door en door joods de christelijke gemeenschap was waaraan de Didache gericht is. Joden vastten op maandag en donderdag, dus de volgelingen van Jezus moesten op woensdag en vrijdag vasten. Het milieu was joods, maar het besluit van de vroeg-joodse gemeente van volgelingen van Jezus was duidelijk om zich te onderscheiden van de joodse gemeenschap.

46. Zie Mat 6:5-14.

47. Het evangelie - kan duiden op een soort traditie in overeenstemming met het goede nieuws (evangelie) van Jezus Christus, maar kan ook duiden op een geschreven evangelie. In dit laatste geval zou dit de eerste keer zijn dat buitenbijbelse literatuur daarnaar verwijst.

48. Deze versie van het Onzevader is praktisch identiek aan de versie van Mat 6:9-13; en de Didache voegt er aan toe, "Want van u zijn de kracht en de glorie tot in de eeuwigheid."

Ken je deze regelmaat van gebed in je leven? De vroege kerk geloofde er heilig in. Zijn wij iets kwijtgeraakt? Wat moet je ondernemen?

Wordt in jouw kerk een standaardgebed gebruikt bij het Avondmaal? Wat zegt het jou dat de zeer vroege kerk al een duidelijk voorgeschreven liturgie gebruikte?

en vergeef ons onze schulden, zoals wij onze schuldenaren vergeven, en leidt ons niet in verzoeking, maar verlos ons van de boze, want van u zijn de kracht en de glorie tot in de eeuwigheid.

3. Bidt dit driemaal per dag.⁴⁹

Hoofdstuk 9:

OVER DE EUCHARISTIE

1. En wat betreft de Eucharistie, viert de Eucharistie op deze manier.⁵⁰

2. Eerst, wat betreft de beker:⁵¹

We danken⁵² u, onze Vader, voor de heilige wijnstok David, uw knecht,⁵³ die u aan ons bekend hebt gemaakt⁵⁴ door Jezus uw knecht.⁵⁵ U zij de glorie tot in de eeuwigheid.

49. "Driemaal per dag": dit zou zich geleidelijk in de kerk ontwikkelen tot de Gebeden van de Uren, ook wel de Getijden genoemd. Dit sluit naadloos aan bij de joodse gewoonte om op vaste tijden te bidden. Zie bijv. Han 3:1.

50. Of: 'En wat betreft de dankzegging, zegt aldus dank'. Maar aangezien de term 'dankzegging' in de Didache de formele en liturgische betekenis heeft die het woord later behield, lijkt het me beter de term Eucharistie te gebruiken. De vroege kerk had een sacrale visie op brood en wijn als het lichaam en het bloed van Christus.

51. De woorden die volgen moesten dus worden gebruikt bij het opheffen of zegenen van de beker. Voorgeschreven woorden duiden op een verregaande liturgische ontwikkeling in een vroeg stadium van de kerk. Deze woorden worden later niet meer precies zo gebruikt, wat erop duidt dat we hier te maken hebben met een heel vroege liturgie.

52. Voor 'danken' wordt het werkwoord gebruikt dat aan Eucharistie verwant is.

53. Wordt David genoemd omdat de gelovigen door Jezus zijn gaan horen bij het volk en het verbond van David? En omdat in Jezus de beloften aan David gedaan zijn vervuld? Zie bijv. Jes 11: 1, 10. De gemeente van Christus is de 'hut van David', Han 15:15-16, en dat alleen dankzij Christus. In de Septuagint (LXX, de Griekse vertaling van het Oude Testament dat in gebruik was toen de Didache werd geschreven) is net als hier het Gr: *pais* het woord voor de Knecht (des Heren), zie bijv. Jes 42.1.

54. "Bekend gemaakt", Gr: *egnoorisas*. Kan ook vertaald worden als 'onthuld, geopenbaard'.

55. Zowel David als Jezus worden Gr: *pais* genoemd. Dat kan zowel 'knecht' als 'kind' betekenen. Voor welke vertaling ook wordt gekozen, het lijkt me het beste om voor zowel David als Jezus dezelfde vertaling te gebruiken.

3. Wat betreft het gebroken brood:

We danken⁵⁶ u, onze Vader,
voor het leven en de kennis
die u aan ons bekend heeft gemaakt
door Jezus uw knecht.

U zij de glorie tot in de de eeuwigheid.

4. Net zoals dit gebroken brood ooit verstrooid was over de bergen⁵⁷ maar daarna bijeengebracht werd tot één,⁵⁸

moge zo uw gemeente bijeen gebracht
worden in uw koninkrijk van de einden
der aarde.⁵⁹ Want van u is de glorie en
de kracht door Jezus Christus, tot in
de eeuwigheid.

Laat niemand eten of drinken van uw
Eucharistie⁶⁰ behalve wie zijn gedoopt in
de naam van de Heer, want de Heer heeft
over deze dingen gezegd, 'Geef het heilige
niet aan de honden.'⁶¹

Wat kunnen wij concreet
doen voor meer eenheid
van alle christenen?

Waarom denk je dat de
vroeger kerk besloot dat
ongedoopte mensen
beslist niet aan de
Eucharistie mochten
meedoen?

56. Zie voetnoot 52.

57. Immers, het graan was overal verstrooid. Gebruikt de schrijver het joodse concept over de verstrooiing van Israel en de hoop op een terugkeer? De Griekse woorden die in 9:4 worden gebruikt voor verstrooien en bijeenbrengen, worden in de LXX gebruikt voor de joodse verwachting van het bijeenbrengen van Israel uit de verstrooiing. De Didache denkt hierbij niet aan een letterlijk bijeenbrengen van de gemeente op één geografische plaats, maar aan de algemene eenheid van de wereldwijde gemeente in het Koninkrijk. Misschien werd daarbij ook aan geografische eenheid gedacht maar dan over de grens van de dood heen, in de eeuwigheid.

58. Het graan werd geogst en daarna tot één brood gebakken.

59. Een gebed voor de eenheid van de gemeente. Zoals ook Paulus in 1 Cor 10:17 bij de viering van de Eucharistie door het ene brood wordt herinnerd aan de ene gemeente.

60. Hier wordt het woord Eucharistie duidelijk gebruikt voor brood en wijn zelf, wat de vroegkerkelijke sacrale visie op de Eucharistie onderstreept. Het woord was al vroeg een technische term geworden.

61. Zie Mat 7:6.

Hoofdstuk 10

1. Nadat u genoeg hebt gehad,⁶² dankt⁶³ u als volgt:

2. We danken⁶⁴ u, Heilige Vader voor uw heilige naam die u in onze harten heeft doen wonen⁶⁵ en voor de kennis en het geloof en de onsterfelijkheid die u ons bekend heeft gemaakt door Jezus uw kind.⁶⁶ U zij de glorie tot in de eeuwigheid.

Welk voordeel hebben christenen boven andere mensen?

3. U, almachtige Heerser, schiep alle dingen omwille van uw naam, voedsel en ook drank gaf u aan [alle] mensen tot hun genoegen, opdat ze u zouden danken.⁶⁷ Maar ons begenadigde u [zelfs] met geestelijk voedsel en drank en eeuwig leven door uw kind.⁶⁸

Kan je in je eigen woorden zeggen wat de Didache hier over de gemeente van Christus zegt?

4. Bovenal danken⁶⁹ we u omdat u krachtig bent. U zij de glorie tot in de eeuwigheid.

5. Gedenk, Heer, uw gemeente, om haar te redden van alle kwaad en om haar te volmaken in uw liefde; en breng haar geheiligd bijeen⁷⁰ uit de

62. "Genoeg gehad" duidt op de vroegchristelijke Eucharistie die als een serieuze maaltijd werd gevierd.

63. Zie voetnoot 52.

64. Idem.

65. Door de doop is de naam van de Drie-enige God in het hart van de gelovige komen wonen. Letterlijk, 'komen wonen als in een tent'. Vgl. met het Woord dat vlees werd. Joh 1:14.

66. In dit geval lijkt de vertaling voor Gr: *pais* als 'kind' me beter dan 'knecht', vanwege de context waarin wordt gesproken over God als Vader.

67. Zie voetnoot 52.

68. Zie voetnoot 66.

69. Zie voetnoot 52

70. Hetzelfde 'bijeengbrengen als in 9:4.

vier windrichtingen in uw koninkrijk,
dat u bereid hebt.
Want van u is de kracht en de glorie tot
in de eeuwigheid.

6. Dat [uw] genade kome en deze
wereld voorbijgaat!
Hosanna voor de God van David!⁷¹
Indien iemand heilig is, laat hij komen.
Indien iemand dat niet is, laat hij zich
bekereren.
Maranatha!⁷² Amen.

7. Maar staat de profeten toe [God] te
danken⁷³ zoals ze [dat zelf] willen.⁷⁴

Hoofdstuk 11

LERAREN

1. Derhalve, als iemand komt die u al deze
voorgenoemde zaken onderwijst, ontvangt
hem.

2. Maar wanneer degene die onderwijst af
gaat wijken en ander onderwijs gaat geven
dat [zijn eerdere onderwijs] ondermijnt,
luistert niet naar hem. Maar [als een
leraar] bijdraagt aan rechtvaardigheid en
kennis van de Heer, ontvangt hem zoals
[u] de Heer zou ontvangen.

Hoe belangrijk is
het juiste christelijke
onderricht voor jou?

71. In Mat 21:9, 15, zingen joden bij de intocht van Jezus in Jeruzalem, 'Hosanna voor de
zoon van David.' "Hosanna" is de Griekse vorm van Hebr: *hoshiana*, wat betekent: 'red
nu'

72. "Maranatha" is Aramees voor 'kom, onze Heer'. Zie 1 Cor 16:22.

73. Zie voetnoot 52.

74. Ik denk dat dit alleen gold voor het dankgebed na het nuttigen van brood en
wijn, dus in plaats van de voorgeschreven dankwoorden zoals die in Didache 10
worden gedictieerd. Het is, gezien de visie van de vroege kerk op de Eucharistie,
moeilijk voorstelbaar dat van de gebeden bij brood en wijn van Didache 9 kon worden
afgeweken.

APOSTELEN EN PROFETEN

3. Wat betreft de apostelen en profeten, behandelt hen in overeenstemming met de regel⁷⁵ van het evangelie.⁷⁶

4. Verwelkomt elke apostel die bij u komt zoals [u] de Heer zou ontvangen.

5. Hij mag echter niet langer dan een dag blijven, tenzij in een noodgeval, dan [kan hij] een andere [dag blijven]. Als ze er drie blijven, zijn het valse profeten.⁷⁷

Waarom zijn apostelen profeten 'vals' als ze te lang blijven en geld aannemen?

6. Als de apostel vertrekt, mag hij niets in ontvangst nemen behalve [genoeg] brood tot hij een [nieuwe] overnachting vindt. Als hij om geld vraagt, is hij een valse profeet.⁷⁸

7. Voorts, test of beoordeelt geen enkele profeet die in de Geest spreekt want elke zonde zal vergeven worden, maar deze zonde zal niet worden vergeven.⁷⁹

Hoe verhoudt de juiste leer zich tot de juiste levensstijl?

8. Maar niet ieder die in de Geest spreekt, is een profeet, [dat is hij] alleen als hij [ook] de manier van doen heeft van de Heer. Aan hun manier van doen herkennen jullie dus de valse profeet en de [ware] profeet.

75. "Regel", dat is Gr: *dogma*.

76. Zie voetnoot 47.

77. De gedachte hierachter is dat de gemeente zorg moet dragen voor de apostel of profeet zolang die in hun midden is. Er werd blijkbaar zoveel misbruik van gemaakt dat deze vrij rigide regel moest worden gehanteerd. Dat maakt het voor charlatans onaantrekkelijker om zich als profeet voor te doen.

78. Zie ook voetnoot 77. Als een apostel voor zichzelf om geld vraagt, mengt hij zijn evangelische werk op een verkeerde manier met hebzucht.

79. Blijkbaar werd het tegenspreken van een profeet gezien als het 'spreken tegen de Geest' waarover Jezus het heeft in Mat 12:31-32. Spreken in de Geest, Gr: *en pneumati*, was waarschijnlijk spreken in een soort trance. De gemeente hoefde niet te luisteren naar valse profeten die zich kenmerken door hun slechte gedrag, zoals het vragen om geld voor zichzelf. (Didache 11:5, 6, 8-10).

9. Bovendien, elke profeet die [sprekend] in de Geest een tafel laat aanrichten zal daar niet van mee-eten. Als hij dat doet, is hij een valse profeet.⁸⁰

10. Iedere profeet die de waarheid onderwijst maar [zelf] niet doet wat hij onderwijst, is een valse profeet.

11. Elke profeet die beproefd is en waarachtig gebleken en die [ondanks dat] op een wereldse manier het geheimenis van de gemeente voorstelt (terwijl hij anderen niet leert te doen wat hij zelf doet), die zal niet geoordeeld worden door u, want zijn oordeel is aan God. Trouwens, op dezelfde manier gedroegen ook de oude profeten zich.⁸¹

12. Maar als iemand in de Geest zegt, 'geef mij geld', of iets anders, luistert niet naar hem. Maar als hij u zegt te geven voor anderen die gebrek lijden, oordeelt hem dan niet.

Hoofdstuk 12

1. Verwelkomt een ieder die komt in de naam van de Heer. Maar als u hem [vervolgens] onderzoekt, zult u [hem] kennen - want u zult inzicht hebben van rechts en links.⁸²

Waarom denk je dat profeten beslist niet mochten profiteren van hun eigen profetie? Is dat vandaag de dag een goede regel?

Een christelijke basishouding is vreemden welkom heten. Wat kan je daar praktisch mee?

80. Als de profeet eet van het voedsel, wekt hij de indruk dat hij ten behoeve van zichzelf profeteerde. Zelfs de schijn van kwaad is onacceptabel.

81. "op een wereldse manier het geheimenis van de gemeente voorstelt", dit is een erg moeilijk vertaalbaar gedeelte. De verwijzing naar de profeten van het Oude Testament lijkt me de beste indicatie dat het gaat om profeten die, zoals Jeremia of Hosea, extreme daden stelden om een geestelijke waarheid aan het volk voor te houden.

82. "Van recht en links", wellicht 'van de hoed en de rand'. Je kunt immers niet zomaar iedereen die zich als christelijke reiziger bij de gemeente aanmeldt, van onderdak en eten voorzien, ook niet als die zich een profeet noemt. In dat kader moet dit worden gezien, aangezien ook hoofdstuk 13 weer verdergaat over profeten. Maar "rechts en links" kan ook 'goed en kwaad' betekenen.

2. Als wie tot u komt slechts op doorreis⁸³ is, helpt hem dan zoveel u kunt. Maar hij moet niet langer bij u blijven dan twee of, zo nodig, drie dagen.

3. Als hij zich echter bij u wil vestigen als ambachtsman, laat hij dan werken en eten.⁸⁴

4. Maar als hij geen ambachtsman is, besluit naar uw eigen inzicht hoe hij bij u kan leven als christen zonder ledigheid.

Mag een christen niet van giften leven?

5. Maar als hij zo niet wil handelen, dan is hij een christushandelaar.⁸⁵ Past op voor zulke mensen.

Hoofdstuk 13

Hoe geef jij gestalte aan de regel dat dienaars van de Heer goed verzorgd moeten worden?

1. Elke waarachtige profeet die zich bij u wil vestigen, is zijn eten waardig.⁸⁶

2. Evenzo is elke waarachtige leraar, net zoals de arbeider, zijn eten waardig.⁸⁷

3. Neemt dus alle eerstelingen van de opbrengst van de wijnpers en de dorsvloer, en van het vee en de schapen, en geef die eerstelingen aan de profeten, want die zijn uw hogepriesters.⁸⁸

In alle gevallen moeten christenen van hun eerstelingen weggeven. Hoe doe jij dit?

4. Als u geen profeet [in uw midden] hebt, geeft [die eerstelingen] dan aan de armen.

83. Gr: *parodios*. Paulus gebruikt dit woord in 1 Cor 16:7.

84. Dat wil zeggen, werken om te eten.

85. Gr: *Christemporos*, iemand die een handeltje maakt van [de naam van] Christus. Gr: *Emporos* betekent handelaar.

86. Mat 13:1.

87. Mat 10:10.

88. In de Mozaïsche wetgeving moesten de eerstelingen aan de tempel en de priester ter beschikking worden gesteld; de vroege volgelingen van Jezus pasten die regel blijkbaar toe op het geven aan hun eigen gemeente. Didache 13:3 volgt ruwweg Exo 22:29-30.

5. Als u brood maakt, neemt de eersteling en geeft die [weg] in overeenstemming met het gebod.

6. Evenzo, als u een kruik wijn of olie opent, neemt de eersteling en geef dat aan de profeten.

7. Van uw geld en kleren en van alle bezittingen, neemt de eersteling naar uw eigen goedgevallen, in overeenstemming met het gebod.

Loop eens door je huis, kijk eens in je klerenkast. Hoeveel hiervan kan je weggeven aan armen om je heen of ver weg?

Hoofdstuk 14:

LITURGIE

1. Als u samenkomt op de dag die aan de Heer behoort,⁸⁹ breekt u brood en viert u de Eucharistie,⁹⁰ nadat u [eerst] uw zonden hebt beleden⁹¹ zodat uw offer rein is.

Waarom moeten we onze zonden belijden voordat we het avondmaal ontvangen?

2. Als iemand een geschil heeft met zijn metgezel zal die niet met u samenkomen, totdat ze zich hebben verzoend, opdat uw offer niet wordt verontreinigd.⁹²

3. Dit is het waarvan de Heer heeft gezegd:

Op elke plaats en te allen tijde, brengt mij een rein offer, want ik ben de grote Koning, zegt de Heer, en mijn naam is wonderbaar onder de volken.⁹³

89. Letterlijk: 'Op de dag des Heren van de Heer.' Mijn vertaling probeert deze intensiteit te bewaren. Zie Ope 1:10. Een engelse vertaling van Michael W. Holmes zegt, 'On the Lord's own day'. De vroege kerk zag de zondag als de dag des Heren en kwam dus op zondag bijeen.

90. "Viert u de Eucharistie" kan ook worden vertaald als, 'zegt u dank'. Zie voetnoten 50 en 52.

91. Het Grieks zegt slechts 'terwijl u uw zonden belijdt', maar gezien de context moest dat gebeuren voor het vieren van de Eucharistie. Zie ook Didache 4:14.

92. Mat 5:23-24.

93. Mal 1:11, 14.

Hoofdstuk 15:

OPZIENERS EN DIENAREN

Wat zijn de vier kenmerken van goede leiders? Zie je dit ook in de praktijk van de kerk?

1. Stelt⁹⁴ voor uzelf opzieners en dienaren⁹⁵ aan die waardig zijn voor de Heer, mannen die nederig zijn en niet hebzuchtig, waarachtig en beproefd. Immers, ze dienen u met de dienst⁹⁶ van de profeten en de leraren.⁹⁷

2. U dient ze niet te verachten want ze zijn de eervollen onder u, samen met de profeten en de leraren.

PASTORALE ADVIEZEN

Welke verantwoordelijkheid heb jij persoonlijk jegens je (christelijke) naaste? Moet je actie ondernemen?

3. Wijst elkaar terecht, maar niet in boosheid, maar in vrede, zoals u dit vindt in het evangelie.⁹⁸ En als iemand zich jegens zijn naaste misdraagt, laat niemand met hem spreken en laat hem niet van u horen, totdat hij zich heeft bekeerd.⁹⁹

94. Er is nogal wat discussie over de betekenis van het Gr: *cheirotónésate* dat ik hier met "stelt aan" heb vertaald. Is het de gemeente die aanstelt? Misschien moeten we denken aan Han 6:1-6, waar de gemeente leiders uitkoos die door de apostelen werden erkend en ingezegend.

95. Gr: *episkopous kai diakonous*. Klinkt als: 'bisschoppen en diakenen'. Ik heb gekozen voor de vertaling van die ambten in 'opzieners en dienaren' omdat deze ambten in de vroege kerk nog wat in ontwikkeling waren. Bisschoppen en diakenen in de heel vroege kerk van de Didache hadden niet precies de functie die ze later zouden hebben. M.i. waren de bisschoppen (opzieners) aanvankelijk de eigenaars van de villas waar de gemeenten bijeen kwamen; de diakenen (dienaren) stonden die huiseigenaars bij in het leiden van de huisgemeente, met nadruk op de organisatie van de gezamenlijke maaltijden, inclusief de Eucharistie en de armenzorg.

96. "Dienen" en "dienen" komen van Gr: *leitourgia*. Daarvan komt ons woord 'liturgie'.

97. Als er geen profeten en leraren zijn, nemen de opzieners en diakenen automatisch ambtelijk hun dienst waar.

98. Zie voetnoot 47.

99. Zie Mat 18:15-17.

4. Wat betreft uw gebeden en aalmoezen en alles wat u doet, doet dat alles zoals u het vindt in het evangelie¹⁰⁰ van onze Heer.¹⁰¹

Hoofdstuk 16:

DE TIJD IS NABIJ

1. Waakt over uw leven. Laat uw lampen niet uitgaan en laten uw lendenen omgord¹⁰² zijn, maar weest bereid, want u weet het uur niet waarin onze Heer zal komen.¹⁰³

2. Komt dikwijls samen om te zoeken naar wat gunstig is voor uw zielen. Immers, de hele tijd¹⁰⁴ dat u heeft geloofd zal u geen baat doen, als u in de laatste tijd¹⁰⁵ niet volmaakt bent.

3. Want in de laatste dagen zal het aantal valse profeten en bedervers groot worden; de schapen zullen veranderen in wolven; liefde zal veranderen in haat.

4. Want als de wetteloosheid toeneemt zullen ze elkaar haten en vervolgen en overleveren. En dan zal de wereldbedrieger¹⁰⁶ verschijnen als zoon van God en hij zal tekenen en wonderen doen, en de wereld zal in zijn handen worden overgeleverd. En hij zal

Blijkbaar is het van groot belang om je leven als goede christen te eindigen. Wat betekent dit vandaag voor je?

Leven we tegenwoordig in de laatste dagen? Waarom wel? Waarom niet? Hoe moet dit ons gedrag beïnvloeden? Wat kan je doen om te zorgen dat je volhardt in het geloof?

100. Zie voetnoot 47.

101. Een verwijzing naar Mat 6:2-18?

102. "De lendenen omgord." In het Grieks staat er letterlijk dat de 'lendenen niet zonder kleding moeten zijn'.

103. Zie Mat 24:42-44; Mar 13:35, 37; Luk 12:35, 40.

104. "Tijd"; Gr: *chronos*. De normale aanduiding van een tijdspanne, een periode.

105. "Tijd"; Gr: *kairos*. Een speciaal moment in de tijd. In dit geval, het allerlaatste moment.

106. Deze term wordt ook gebruikt in Ope 12:9.

perversiteiten begaan zoals die in alle eeuwen niet hebben plaatsgevonden.¹⁰⁷

5. Dan zal de hele mensheid¹⁰⁸ tot de vuurproef¹⁰⁹ van het oordeel komen, en velen zullen struikelen¹¹⁰ en verloren gaan. Maar wie volharden in hun geloof zullen worden behouden¹¹¹ door de [omwille van hun] Vervloekte Zelf.¹¹²

6. Dan zullen de tekenen van de waarheid verschijnen.¹¹³ Eerst het teken van een opening in de hemel;¹¹⁴ dan het teken van het geluid van een trompet;¹¹⁵ en als derde de opstanding van de doden.

7. Maar niet allen [zullen dan opstaan], maar zoals is gezegd, "De Heer zal komen, en alle heiligen met hem."¹¹⁶

8. Dan zal de wereld de Heer zien komen op de wolken van de hemel...¹¹⁷

107. Mat 24:10-12; Mar 13:22.

108. Letterlijk: 'De schepping van de mensen'.

109. Letterlijk: 'vuur'.

110. "Struikelen", zie 1 Cor 1:23.

111. Mat 24:10, 13.

112. "De Vervloekte", dat is Jezus Christus. Zie Gal 3:13.

113. Zie Mat 24:30.

114. Zie Jes 64:1-2.

115. Zie Mat 24:31; 1 Cor 15:52; 1 The 4:16.

116. Zac 14:5; 1 The 3:13.

117. Zie Mat 24:30. Het lijkt of dit niet het oorspronkelijk slot van de Didache is; je zou een veel formeler slot verwachten.

Voor wie meer over de Didache wil lezen

Ehrman, Bart D. *Lost Scriptures: Books that Did Not Make It into the New Testament*. New York: Oxford University Press, 2003.

Holmes, Michael W., ed. *The Apostolic Fathers: Greek Texts and English Translations*. 3rd ed. Grand Rapids: Baker Academic, 2007.

Howell, Kenneth J. *Clement of Rome; The Didache. A New translation and theological commentary*. CHResources, Zanesville, 2012.

Jefford, Clayton N. *Reading the Apostolic Fathers: A Student's Introduction*. 2nd ed. Grand Rapids: Baker Academic, 2012.

O'Loughlin, Thomas. *The Didache: A Window on the Earliest Christians*. Grand Rapids: Baker Academic, 2010.

Staniforth, Maxwell, trans. *Early Christian Writings: The Apostolic Fathers*. Middlesex, England: Penguin Books, 1968.

Varner, William. *The Way of the Didache: The First Christian Handbook*. Lanham, MD: University Press of America, 2007.

In 1873 werd in de bibliotheek van het Jeruzalem Klooster van het Heilige Graf in Constantinopel de Didache gevonden door Philotheos Byrennios; de schrijvers in de oude kerk noemden dat document, maar het was verloren gegaan en niemand hield er rekening mee dat het ooit nog zou worden gevonden. Didache betekent leer, onderwijs, of training. De complete titel van het boekje is Het Onderwijs van de 12 Apostelen aan de Volken.

De Didache is een adembenemend document omdat het ons een kijkje geeft in de keuken van de vroege kerk; waarschijnlijk is de Didache, of in elk geval delen ervan, geschreven nog voor de Apostel Paulus zijn brieven begon te schrijven en nog voor de evangeliën zijn geschreven. Wat geloofde de kerk voordat er een Nieuwe Testament was?

Dr Jos M. Strengtholt heeft een nieuwe vertaling van de Didache gemaakt, en hij heeft het boekje voorzien van voetnoten en gespreksvragen voor de kerk vandaag. De korte inleiding die hij voor de Didache schreef helpt om het boekje meer te waarderen.